

MATI HINDI AUKS

korraldasi Tallinna Ülikooli eesti keele ja kultuuri instituut ning Emakeele Selts 6. septembril Tallinnas kõnekoosoleku. Rohkele kuulajaskonnale esitleti verivärsket „Pühendusteost emeriitprofessor Mati Hindi 75. sünnipäevaks”, kus kaks päevakorras olevat ettekannet oli juba ka visuaalse kujut võtnud.

Pärast pidulikku pöördumisi sai sõna Krista Kerge (TLÜ) teemal „Õigekeelsus eile, täna ja homme”. Kerge andis linnulennulise ülevaate meie keelekorralduse suundumustest läbi aegade. Kui veel 1910. aastal lükati gümnaasiumi avamise taotlused tagasi põhjendusega, et eesti keeles ei saa välja anda moodsat õppekirjandust, siis 1938. aastal oli see probleem minevikku vajunud ja avati oma Teaduste Akadeemia. Pärast sõda eesti keele staatus muutus, kuid eesti keelekorraldus sai siiski tõhusalt tegutseda, toetudes stalinistlikule loosungile rahvuste ja kultuuride enneolematust õitsengust sotsialismi viljastavates tingimustes. Kui varem oli keelekorraldus mõneti voluntaristlik ja normingute üle lihtsalt hääletati omaenda idiolekti põhjal, siis 1970. aastatel olukord muutus. Üha selgemaks sai, et keelekorraldus peab arvestama eelkõige üldkeeleteaduse tõdedega, keelemuutuste ja keele omandamise teooriaga, sotsiolingvistika ja naaberdistsipliinide tulemustega. Tol ajal tõi Mati Hint VÕK-i lauale lausküsitlustele toetuvad otsuste eelnõud, kuidas muuta norminguid tegelikule keelekasutusele vastavamaks. 1980. aastatest peale on olnud printsipiiks, et keegi ei tühista vanu reegleid, vaid antakse üksnes soovitusi, mis on kooskõlas kapitaalsemate muutustega keelekasutuses.

Mis puudutab tänapäeva, siis esitas Kerge retoorilise küsimuse, kas keelekorraldust on enam üldse vaja. Ja vastas kohe: on ikka. Kui laseme spontaansetel muutustel kontrollivabalt toimuda, upume risusse. Globaliseerumine on toonud kaasa keelekollektiivi fragmenteerumise, väga palju on keeleülest identiteeti. Kõik see mõjutab erihariduse tuuma, hägustub arusaamine keele toimimisest ja keelevariantide kasutusest.

Martin Ehala (TÜ) ettekanne „Veel kord eesti morfoloogia olemusest” polemiseeris Heiki-Jaan Kaalepi artikliga Keele ja Kirjanduse tänavuses juuninumbris.

Suurem arutelu eesti morfoloogia üle algas pärast „Eesti keele grammatika” (EKG) I köite ilmumist 1995. aastal. Vaidlus keerles põhiliselt selle ümber, milline on aktiivse ja passiivse morfoloogia vahekord eesti keeles.

Aktiivse morfoloogia puhul rakenduvad reeglid, lähtudes sõna algvormi fonoloogilis-derivatiivsest struktuurist, ilma et kõneleja vajaks õige vormi moodustamiseks mingit lisateavet. See tähendab, et piisab ainult sõna häälikulise kuju (olgu selleks esmavärteline kahesilbiline *ema*) nägemisest ja selle põhjal võib anda reeglid teiste vormide (gen *ema* : part *ema*) moodustamiseks.

Kuid alati ei määra algvorm üheselt, milliste reeglite alusel teisi vorme moodustada (nt nominatiivis samade tunnustega *sari* on genitiivis hoopis *sarja*). Sellised sõnad kuuluvad passiivse morfoloogia valdkonda. EKG ütleb, et passiivse vormimoodustuse korral on kõneleja mälus valmis kujul hulk vastava sõna vorme.

1997. aastal kritiseeris Ehala EKG seisukohta: pole olemas aktiivse ja passiivse morfoloogia dihhotoomiat, on ainult üks „passiivne” vormimoodustus, sest iga sõna puhul tuleb teada, kuidas ta käändub või pöördub. Nüüd sai Ehala omakorda hilise vastulöögi Kaalepilt: kõnelejal ei ole kaks, vaid hoopis kolm teadmiseolekut, enne konkreetse vormi moodustamist 1) ta mäletab, et sõna kuulub erandite hulka, s.o passiivsesse morfoloogiasse; 2) mäletab, et sõna kuulub reeglipäraste hulka; 3) ei mäleta, kuhu sõna kuulub, või pole ta sõna varem kohanudki; siis kasutab ta alati aktiivse morfoloogia reegleid.

Ehala pole sellega nõus. Tundmatu sõna puhul aktiveeruvad kõneleja teadvuses erineval määral kõik muutmismallid, mis sobivad asjaomase sõna häälikulise koostisega. Selle kohta on ka empiirilist tõendusmaterjali. 1971. aastal tegi Nikolai Rimmel katseid nonsenss-sõnadega. Näiteks palus ta moodustada õpilastel sõnast *sauk* omastav kääne. Pakuti välja kolm vormi: *sauki*, *sauka* ja *sauku*. Korduskatsel 2008. aastal selgus, et *sauki* oli muutunud sagedasemaks, seega aktiivsele morfoloogiale omasemaks malliks. Aga kõik kolm vormi olid ikkagi esindatud. Ja kui löödi kokku pakutud erikujude protsendid, siis ületasid need 100 %, s.t mõned vastajad olid pakkunud mitut vormi, otsekui öeldes: ma ei suuda otsustada, kuidas sõna muutub, sest kõik kolm võimalust on olemas.

Lahedamat vahepala tõsiteoreetilistele etteastetele pakkus Jüri Viikbergi (TLÜ, EKI) „Etno- ja toponüüme murdekeelest: *saksa* ja *saksamaa* eesti loodussõnavaras”. Kamminud läbi murdearhiivi, leidis Viikberg, et seal leidub hulgaliselt vastava täiendiga taime-, looma- ja linnunimetusi. Üksnes paar näidet (sest ettekande täistekst on kättesaadav Mati Hindi pühendus- teosest): *saksamaa kuusk* 'lehis', *saksa-*

maa paju 'hõbepaju', *saksamaa pähkel* 'kreeka pähkel'; *saksamaa lammas* 'meriino lammas'; *saksa vares* 'sini-raag'. Võttes kõrvale tänapäevase eesti- keelsete taimenimetuste (termini)- andmebaasi, jõuab Viikberg vaadeldud keelematerjali põhjal üsna kõneka järelduseni. Kui murdesõnavaras avaldub selgesti omaaegse Eesti ühiskonna Saksa-orientatsioon, siis hiljaaegu on toimunud kardinaalne pööre. *Saksa-* täiendiga taimenimetusi on andmebaasis viis, samal ajal kui *hiina-* täiendiga liike on seal üle 130.

Karl Pajusalu ja Pire Terase (TÜ) uurimus „Ühest edelaläänemeresoome fonoloogilisest ühisuendusest” käsitles nähtust, mida eesti keeleteaduses on nimetatud epenteetiliseks või metateetiliseks palatalisatsiooniks (nt Tartu ja Mulgi *üits*, *kaitis*; Kihnu *puat*; Salatsi liivi *koig* 'laev, koge'). Kuna nimetatud murdeliidu eri nurkades on tegemist mitme mõnevõrra erineva, kuid olemuslikult seotud häälikuarenguga, püüdsid uurijad asetada nähtuse Natalie Opresteini eeskujul laiemasse, prevokalisatsiooni raamistikku.

Arvestades uurimuse detailirohkust ja mõistelise aparatuuri keerukust, ei olnud seda kuuldelselt kerge haarata ja päris võimatu on kõike kuulnud siin adekvaatselt ja kokkusurutult edasi anda. Õnneks pole seda vajagi, sest tõsine huviline leiab sellegi teksti juba nimetatud pühendusteoset.

[Siiski üks isiklik märkus. Ettekan- net kuulates tekkis korraks kahtlus, kas valitud raamistik ei ole ülearu lai, sest üldmõisted kipuvad olema sisult vaesed. Mida ütleb läänemeresoome arengute kohta lääneromaani prevokalisatsiooni kaasus lad *schola* > hisp *escuela*? Vahest olnuks otstarbekam piirduda prepalatalisatsiooni mõistega? Igatahes nõuab asi veel seedimist.]

JOEL SANG